

Айта Сақун

САКУН Айта Валдуровна — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського. Сфера наукових інтересів — філософія освіти, соціальна філософія.

ПРОБЛЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО- ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядається проблема гуманізації освіти, спрямованість її на розвиток особистості учня та його творчого мислення як основи продуктивної діяльності. Реалізація цього завдання покладається на особистісно-орієнтований підхід, що є умовою подолання технократизму.

***Ключові слова:** освіта, особистість, гуманізм, технократизм, діалог, індивід, творчість.*

Сучасний освітній простір перебуває в пошуку адекватної сучасним вимогам моделі освіти. Теперішній стан освіти є процесом переходу від авторитарного та монологічного стилю викладання до гуманістичного, зорієнтованого на людину, та діалогічного. Дана обставина диктується вимогами часу, в якому відбувається перехід від однієї до іншої смислової епохи. Освіта в цей період повинна вибудувати і ствердити імперативи, які структурують реальність, перетворюють світ в гармонійну цілісність, вносять в свідомість людини життєво ствердуючі світоглядні орієнтири. В зв'язку з чим виокремлюється необхідність дискурсу особистісного підходу.

Ідеї під назвою «особистісний підхід» розробляли з другої половини ХХ століття вітчизняні та зарубіжні філософи, педагоги і психологи. Найбільш значимими стали праці К.А. Абульханової, І.С.Кона, А.В. Мудрика, А.Б. Орлова, В.В. Давидова, В.Є. Зінченка, Я.Л. Коломинського, А.В.Петровського, І.С. Якиманської та інші.

Однак, не дивлячись на численні дослідження теоретичних і практичних аспектів даної проблеми у її дослідників поки немає

© А. В. Сақун, 2012

однозначного тлумачення поняття «особистісний підхід». Існує поняття «індивідуальний підхід», «індивідуалізація навчання» та інші. Здавалося б, вони ідентичні поняттю «особистісно-орієнтоване навчання», але існує цілий ряд відмінностей, які зумовлюють необхідність їх вивчення.

Метою статті є аналіз та обґрунтування дискурсу особистісно-орієнтованого підходу, який виокремлює значимість учня та визнання їх головними діючими суб'єктами всього освітнього процесу, що обумовлює більш продуктивне формування творчого мислення.

Аналізуючи різні думки дослідників особистісно-орієнтованого підходу, можна знайти в них багато спільного, а саме: основним джерелом розвитку особистості визнається навчання; особистість формується із заздалегідь запланованими заданими якостями і здібностями; розвиток розуміється як накопичування знань, умінь і навичок, оволодіння зразками поведінки; визначення механізму засвоєння педагогічного впливу постає в якості основного джерела розвитку особистості. Всі ці положення є такими, що не відповідають сучасній ідеї «особистісно-орієнтованої освіти». У них, на нашу думку, ігнорується неповторний суб'єктний досвід індивіда. Термін «суб'єктний досвід» означає досвід життєдіяльності, набутий дитиною до школи в конкретному середовищі родини, соціокультурного оточення, у процесі сприйняття і розуміння нею світу людей і речей. Суб'єктний досвід належить конкретній людині як носію власної біографії. Суть особистісно-орієнтованої педагогіки становить визнання учня головною діючою фігурою всього освітнього процесу. Варто зазначити з цього приводу, що в межах такого підходу особистість учителя-викладача постає як щось другорядне та несуттєве по відношенню до особистості учня-студента. На нашу думку, поворот освіти до особистості включає усіх суб'єктів освітньої діяльності.

Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання будується на принципі суб'єктності. З нього випливає, що навчальний матеріал не може бути однаковим для всіх учнів. Необхідно створити можливість вибрати те, що відповідає їх суб'єктності при вивченні матеріалу, виконанні завдань, вирішенні задач. Наголос робиться не тільки на розвиток пам'яті учня, а й на самостійність його мислення і самотутність висновків. Проблемність завдань, неоднозначність навчального матеріалу підштовхують учня до творчої діяльності та мислення. У цьому типі навчання заслуговують на увагу такі його особливості, як повага до особистості, до її

внутрішнього світу і його неповторності. Це навчання спрямоване на розвиток особистості, оригінальну побудову змісту і методів навчання, пошук нових форм і засобів навчання.

Необхідно застерегти щодо абстрактного розуміння особистісно-орієнтованої освіти. Ідеї гуманістичної психології повинні бути вкорінені у відповідне філософське підґрунтя. Інакше поворот до людини може бути редукованим до ще однієї форми індивідуалізму. Для класичної філософської традиції існування людини завжди мислилось як спів-існування, тобто людина сприймалася як суспільна істота. Персоналістична філософія та філософія екзистенціалізму гранично загострили цю ідею: людське буття — це співбуття. Для них «зустріч-спілкування» є відношенням «я-ти». Причому воно розгортається тільки на людському або особистісному рівні.

Але справа в тому, як зауважує відомий психолог В. Франкл, що в такому погляді дещо втрачене, не більше і не менше ніж цілий вимір [5]. Це можна зрозуміти, згадавши теорію мови, запропоновану К. Бюлером. Він розрізняв три функції мови. По-перше, мова дає можливість тому хто говорить виразити себе, тобто виступає засобом самовираження. По-друге, мова — це звернення, воно адресується тим хто говорить до того, з ким він говорить. І портрете, мова завжди представляє дещо, те «дещо», про яке людина говорить [3]. Іншими словами, коли хтось говорить, він виражає себе, звертається «до» когось іншого, проте якщо він не говорить при цьому «про» щось, то ми не маємо підстав називати цей процес «мовою». Ми будемо в такому випадку мати справу зі свого роду «псевдомовою», яка дійсно є не лише способом самовираження. Такій самозамкненій мові іноді бракує навіть звернення до партнера. У процесі спілкування важливу роль відіграє світ. У процесі надання освіти людиновимірному змісту часто беруться до уваги тільки дві сторони педагогічної діяльності «учитель» та «учень». Відношення «я-ти» стосується тільки людей, але поза увагою залишається надання людиновимірності тому матеріалу, з яким мають справу учитель та учень. Що, як не світ пізнається в межах освітнього простору? Без цієї третьої сторони педагогічна діяльність виявляється однобічною. Особистісно-орієнтована освіта багато уваги приділяє спілкуванню між учителем та учнями але чомусь не постає питання про що їм говорити між собою. Адже основою їхнього спілкування та причиною їх зустрічі є той чи інакший предметний зміст загальнолюдської культури.

На думку В. Франкла, те, що справедливо для мови, має відношення також до «співіснування» та «спілкування-зустрічі», оскільки тут третій аспект міжлюдської та міжособистісної комунікації повинен бути досліджений. Суб'єкти спілкування та взаємодії існують не у вакуумі, а у певному горизонті смислу. «І всі потенційні інтенційні референти разом, всі об'єкти, до яких відсилає мова, об'єкти, які «маються на увазі» двома суб'єктами які спілкуються між собою, утворюють структуроване ціле, світ «смислу»; цю неосяжність смислів доречно назвати «логосом» [5, с. 322]. Людська свідомість існує в режимі звернення на дещо. Якщо у межах освітнього простору не вдасця гуманізувати це «дещо» то освіта втрапить свій «логос», або висловлюючись інакше, вона втрапить смисл.

Дійсний діалог можливий, коли він дотичний до виміру логосу. Як писав В. Франкл: «Діалог без логосу, діалог в якому відсутня спрямованість на інтенціональний референт, — це у дійсності взаємний монолог, тільки взаємне самовираження. Тут відсутнім є якість людської реальності, яке я називаю «самотрансценденцією», відмічаючи той факт, що бути людиною, по суті, значить бути у відношенні до чогось та бути спрямованим дещо інше, ніж вона сама» [5, с. 322-323]. В такому випадку дійсний діалог постає як самотрансценденція до світу «смислів». Інакше кажучи, діалог це процес, в результаті якого індивід здійснює вихід за межа обмеженого «я». Причому за В. Франклом, якщо «спілкування-устріч» здійснюється на «людському рівні» то любов йде далі — вона здійснюється на особистістному рівні. «Спілкування-зустріч» в самому широкому сенсі слова дає нам можливість усвідомити партнера як людину, любов до нього показує нам більше — його сутнісну унікальність. Ця унікальність — фундаментальна характеристика особистісного буття. Самотрансценденція однаково присутня, чи то людина перевершує себе у здійсненні смислу, чи то у «спілкуванні-зустрічі», в любові: у першому випадку бере участь позаособистістний логос, у другому — особистістний, так би мовити, втілений логос. На відміну від традиційного поняття «спілкування-зустрічі», яке розвивав М. Бубер, розхоже поняття, запропоноване здебільшого у науковій літературі, як і раніше прив'язане до застарілого уявлення про «людину-монаду»: людина постає замкненою монадою нездатною до самотрансценденції. Втакому випадку поняття «спілкування-зустрічі» вульгаризується

[2]. Є небезпека, що поворот освіти до конкретної людини залишиться абстрактним гаслом, якщо принцип його здійснення буде механістичним, а не гуманістичним.

Досліджуючи поняття «особистість» та «індивідуальність», С. Л. Франк розкриває інтерсуб'єктивне джерело їх становлення та розвитку. Він вважає, що людина конститується у взаємодії з іншою людиною. Причому ця взаємодія розуміється як спільне дарування буття один одному. «Тайна особистості як індивідуальності полягає, таким чином, саме у тому, що у ній, саме у її найглибшій, визначній для її сутності особливості, отримає вираження загальнозначиме, — спільна усім людям, усіх однаково торкається всеосяжнабезмежність трансцендентного духовного буття, так, що саме ця особність та особливість індивідуальності є форма, яку наскрізь пронизує спільне всім людям трансцендентне; як і навпаки, об'єктивно-значиме розкриває сповна та адекватносвоє істинне ество та діяльність тільки у конкретно-індивідуальному особистістному буттві — а не, напр., у формі раціонально-виражених загальних змістів, положень та норм» [4, с. 413-414], — писав С.Л. Франк. Таким чином питання самовизначення людини в світі виявляється безпосередньо пов'язане з проблемою контакту, спілкування з іншою людиною. Принципово важливим моментом в ідеях С.Л. Франка є визнання конститутивної ролі не тільки індивідів, а і світу в цілому.

Для М. Гайдеггера світ постає як дещо таке, що зустрічається. «Феномен — себе-в-собі-самому-показування — означає особливий рід зустрічі» [6, с. 48]. Зустріч зі світом є зустріччю із тим, що «себе-саме-по-собі-каже». «Запитування про буття», у М. Гайдеггера є запитуванням про буття людини. Іншими словами, це запитування, що значить бути людиною, що значить бути присутнім.

Разом з тим, недостатньо проголосити людину центром та метою універсуму. Подібні гасла страждають нічим іншим, як «вербалізмом». Необхідно визначитись із логікою становлення людини як центру світобудови. З точки зору М. Гайдеггера, питання про людину є невід'ємним від питання про світ. Адже ґрунтовною ознакою «людського в людині» є «буття-у-світі». Поза світом як «Цілим», поза «буттям-у-світі» немає людини. Тому самоствердження людини за рахунок «онтологічної крадіжки» не має реальних підстав для свого здійснення. В силу чого подібне безпідставне самоствердження обертається самовтрапою. Гуманізм, абстрагується

від світу, приречений постійно «надувати» пусті одежі людської сутності та видавати їх звеличування за піднесення самої людини. Адже без світу, що мислиться як «просвіт буття, в який людина вступає своїм закинутим еством» [7, с. 212], немає і людини. Покірність, а не панування, є справжньою основою гуманізму. Людське ество є безцільним без «Цілого». Без цього останнього людина не може бути присутньою, тобто бути при суті. А суть свою людина конститує, спираючись не на індивідуальну чи колективну сваволю, а прислуховуючись до універсально-всезагальних основ буття. І тоді вона творить не свою частково партикулярну волю, а волю світу. «Гуманізм» буде означати в такому разі, якщо ми вирішимо зберегти це слово, тільки одне: сутність людини є суттєвою для істини буття, але так, що все зводиться якраз не просто до людини як такої» [7, с. 210]. А це в свою чергу потребує «увагу не тільки до людини, але до «природи» людини, та не тільки до природи, але, ще первинніше, до того виміру, в який занурено як у своє середовище ество людини, що визначається самим Буттям» [7, с. 210].

Зазначимо, що сьогодні освіта опинилась на роздоріжжі між технократизмом та гуманізмом. Якщо індустріальне суспільство є технократичним, то постіндустріальне суспільство є гуманістичним, воно тоді буде відповідати своїй сутності коли стане людиномірним. Таким чином, особистісно-орієнтований підхід в освіті означає не тільки поворот людини, а є одночасним процесом її гуманізації та гуманітаризації.

Історично так склалося, що в нашому суспільстві широко поширений феномен технократизму як спосіб мислення та діяльності. «Антитехнократична тенденція втілюється в спробах гуманітаризації та гуманізації освіти» [2, с. 157]. В межах індустріальної цивілізації спосіб взаємодії людини з природою базувався переважно на механістичних принципах, які закладені у техніці і через це визначає мислення та діяльність індивідів. Гуманітаризація протистоїть технократизмові, який глибоко в'ївся в тканину освітнього простору. Гуманізація освіти повинна подолати бездушний технократизм, вона протистоїть тоталітарним та авторитарним способам здійснення педагогічного процесу. В своїй сутнісній основі гуманізація передбачає радикальний перехід від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної моделі побудови педагогічної взаємодії. Зрозуміло, що гуманізація створює необхідну основу для гуманітаризації, а остання, своєю чергою, доводить гуманізацію до дійсної форми.

На думку Б.Б. Косова, існує чотири основні напрямки гуманізації освіти: навчання має бути доповнене побудовою студентом особистісно-значущих індивідуальних моделей пізнання; у навчанні представлена єдність когнітивних здібностей і мотиваційних установок; потрібно диференціювати навчальні програми, перш за все, з урахуванням життєвого досвіду і надання переваги учнем-студентом тим або іншим способам навчальної роботи. Опанування таких способів є основним шляхом розвитку пізнавальних здібностей; основним результатом навчання має бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями і вміннями [3, с. 116-118].

Зазвичай, як пише В.С. Возняк, під гуманітаризацією розуміють просте збільшення питомої ваги дисциплін гуманітарного циклу, оскільки вони причетні до особистісного самовизначення людини. Гуманітаризація, за задумом, повинна протистояти сцієнтизації освіти. Проте якщо справа обмежується лише перерозподілом навчальних годин на ті чи інші предмети, нічого не зміниться. Необхідно олюднити сам педагогічний процес, адже знання, що привласнені у відчуженій від власних смислів суб'єкта формі, виражені і завчені за формальною схемою, на практиці не реалізуються. У такому вигляді вони не можуть ставати активними формами світоорієнтування. На цьому рівні зміст гуманітарних знань схоплюється або як форма зовнішніх суб'єктові речей і обставин, або — як застигла суб'єктивна форма діяльності, що ззовні протистоїть дійсності. Спроби подачі гуманітарного знання в розсудковій формі є безплідними, тому гуманітаризація освіти залишається лише побажанням. Знання звужується до інформації про події, до суми алгоритмів і схем діяльності, які є формальними. Дегуманізація знань гуманітарного циклу є наслідком безмірного формалізму в навчанні та вихованні, відриву слова від думки, думки від смислу, смислу від образу, слова від діла, а діла — від особистісно значимого ейдосу. У результаті цього і виникає горезвісна проблема «переходу» від мислення до буття, від просто знань до смисложиттєвих орієнтацій і переконань» [1, с. 269], — зазначав В.С. Возняк.

Не викликає сумніву, що технократичне педагогічне мислення є інструментальним. Зміст освіти виступає тут інструментом для задоволення потреб індивіда та його самоствердження. В межах інструментального мислення домінуючим постає відношення вико-

ристання, адже відношення до світу крізь призму інструментального мислення постає так само інструментальним. Не тільки інтелект та світ сприймаються утилітарно, сама людина постає таким самим засобом-інструментом, як і все інше. Відбувається це внаслідок суспільної форми відтворення людиною самої себе. Перетворення світу на мертвий об'єкт та людини на засіб супроводжується відповідною диференціацією праці. В результаті людина-засіб не потрібна соціуму у всій своїй повноті. Соціально-економічна система вимагає вузько підготовлених спеціалістів, що здатні ефективно оволодівати навколишнім світом. Вузькість інструментального відношення до світу детермінує вузькість відтворених здібностей індивідів. В результаті розщеплюється не тільки праця, а і сама людина. Мислення та діяльність в такому випадку відгороджується від почуттів, пізнання від моралі, серце від розуму, культура від життя, міф від логосу, «людина економічна» від «людини етичної» тощо. Людина починає існувати у повсякденні як однобічна людина. Втім причини цієї однобічності не природна, а соціальні. Так само організація освітнього простору визначає якість особистості, що формується в його межах.

Висновки. Особистісно-орієнтований підхід в освіті конститує розвиток гуманістичного простору спілкування в межах педагогічної діяльності. Майбутнє освіти як і усієї сучасної цивілізації залежить від того, чи зможе вона стати людиномірною. Спрямованість у майбутнє, нехай і неявно, але завжди була притаманна освітній діяльності. Те, що сьогодні стало емпірично наявним споконвічно було прихованою, метафізичною сутністю освіти. Проблема освіти полягає у тому, що вона не стільки керується заданими орієнтирами, скільки сама конститує їх. І якщо орієнтиром освіти сьогодні є людина, то постає завдання готувати її до майбутнього.

Література

1. *Возняк В.С.* Співвідношення розсудкі і розуму як філософсько-педагогічна проблема./ В.С. Возняк — Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008. — 357 с.

2. *Клепко С.Ф.* Конспекти з філософії освіти./С.Ф. Клепко— Полтава, ПОППО: 2007. — 420 с.

3. *Косов Б.Б.* Особистість: теорія, діагностика і розвиток: Навчально-методичний посібник для вищих учбових закладів./Б.Б. Косов — М.: Академічний Проект, 2000. — 240 с.

4. Франк С.Л. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии /С. Л. Франк // Сочинения. — М. : Правда, 1990. — 607 с.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла./В. Франкл — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
6. Хайдеггер М. Бытие и время./М. Хайдеггер — Харьков: Фолио, 2003. — 503 с.
7. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме /М. Хайдеггер // Время и бытие: Статьи и выступления. — М.: Республика, 1993. — С. 192–220.

Сакун А.В.

ПРОБЛЕМА ГУМАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА

В статье рассматривается проблема гуманизации образования, его направленность на развитие личности ученика и его творческого мышления как основания продуктивной деятельности. Реализация этой задачи возлагается на личностно-ориентированный подход, что является условием преодоления технократизма.

Ключевые слова: образование, личность, гуманизм, технократизм, диалог, индивид, творчество.

Sakun A.V.

THE HUMANIZATION OF EDUCATION PROBLEM IN THE CONTEXT OF A PERSON-ORIENTED APPROACH

The paper reveals a problem of humanization of education, its orientation on the development of the student's personality and his creative thinking as the foundation of a productive activity. An implementation of this task lies on the personal-oriented approach, that is a condition of technocracy overcoming.

Keywords: education, identity, humanity, technocratism, dialogue, individual, creativity.

Надійшла до редакції 7.08.2012 р.